

POZSGAY GYULA
Láthatatlan ellenség
 Képes Krónikák Kiadó
 Budapest, 2024

Vincze Ferenc

Történelem, dokumentarizmus és képregény

Az utóbbi néhány évben a magyar képregényes szcénában is egyre inkább felfedezhető az úgynevezett történelmi képregények sorozatos megjelenése. Természetesen ezen kiadványok választott témái, korszakai a magyar történelem valamely kiemelkedő eseményéhez, időszakához vagy személyiségéhez kapcsolódnak. Ezen albumok megjelenítésében élen jár a Képes Krónikák Kiadó, melynek gondozásában immár több ilyen tárgyú kötet is napvilágot látott. A kiadó jelentette meg 2022-ben Pozsgay Gyula *Az öreg tigris* című albumát, mely – mint a szerző ezt az első oldalon egyértelművé teszi – részben családi történetet dolgoz fel, hiszen „a kötet anyai nagyapám – Vörös Tibor szakaszvezető – 17. bevetésének igaz történetét meséli el”.¹ Az album a második világháború idején, 1944 októberében történt eseményeket ölel fel, elsősorban a 102/2 gyorsbombázó század bevetéseit és a különböző repülőgéptípusok igen részletes bemutatását. Ezen album megemlézése azért lényeges, mivel jelen recenzió tárgya Pozsgay újabb, 2024-ben megjelent munkája, mely a *Láthatatlan ellenség* címet viseli, s ugyan szereplőit tekintve nem, de műfaját, az időszakot és tematikáját illetően mégis egyfajta folytatása az előbb említett képregénynek.

A *Láthatatlan ellenség* című album a dokumentarista képregények kategóriájába sorolható, hiszen nem egyszerűen egy történelmi eseményt mesél el, hanem mintegy a dokumentarizmus műfaji jegyeit felvonul-

1 POZSGAY Gyula, *Az öreg tigris*, Képes Krónikák, Budapest, 2022, 3.

tatva mutatja fel egy időszak eseményeit egyetlen, jól beazonosítható személy életén keresztül. Amint arról a képregény már az első oldalain tudósítja az olvasót, a szerző a mű megszületése előtt alapos kutatómunkát végzett, és ennek menetéről és forrásairól részletesen beszámol. Mint fogalmaz, „Hálával tartozom még Szentgyörgyi Dezsőnek, vitéz Szentgyörgyi Dezső fiának, aki nagyon sokat mesélt nekem családjá történetéről, és remélem, elégedett azzal, ahogyan őt magát, édesapját és édesanyját sikerült megrajzolnom a képregényben” (2). E referenciális utalás nem egyszerűen a családi történetet villantja fel, hanem a dokumentarizmus eszközeként, ennek felmutatásaként is értékelhető, hiszen a képregény központi alakja a már említett vitéz Szentgyörgyi Dezső vadászpilóta, akiről később elnevezték a magyar honvédség 101. repülődandárját.

A képregény kettős keretezéssel indul, az első rajzolt oldal napjainkra utal, és itt értesül az olvasó a magyar honvédség vitéz Szentgyörgyi Dezsőről elnevezett 101. repülődandárjáról, mely a NATO kötelékében védi a magyar légteret. Az egység elnevezésének megemlézése a visszatekintés kiinduló perspektívája, s mintegy tanúsítani is kívánja az album fókuszában álló vadászpilóta jelentőségét is. A jelenből pedig visszaugrunk a következő oldalon 1969-be, Budapestre, amikor is egy angol nyelvű könyvet (*Fighter Aces*) hagynak a 22 esztendő s ifjabb Szentgyörgyi Dezső ajtaja előtt, melyben megemlékeznek édesapja katonai tevékenységéről. Ez a kötet és az ebben közölt információk motiválják azokat a kérdéseket, melyeket aztán a fiú feltesz az apjának, aki mindaddig elhallgatta fia (és mindenki más elől) a második világháború idején betöltött katonai funkcióját, azt, hogy vadászpilótaként szolgált a harcokban. Ez az apa-fiú beszélgetés adja a képregény keretét, ennek során idézik fel azokat az eseményeket, melyek által az apa kiemelkedik harctéri cselekedeteiért a második világháború alatt harcoló pilóták közül.

A képregény szinte teljes terjedelmében e beszélgetésből bomlik ki, s ennyiben az is megállapítható, hogy több elbeszélői szint is megkülönböztethető itt. A felütésben említett forrásmegjelölések egyértelművé teszik, hogy az alkotó javarészt az ifjabb Szentgyörgyi Dezsőtől hallott információk alapján dolgozott, s ennek ténye az első pillanattól kezdve világos. Az elbeszélés következő szintjét, végeredményben az egész beszélgetés elmesélését a fiú narrációjából ismerhetjük, mely ugyan nem válik explicitté, azonban implicit módon folyamatosan beépül a keretezésbe. Ezt követi az apa elbeszélői szintje, aki a beszélgetés során felidézti pilótává válásának emlékeit, a háborús eseményeket, majd a háborút

követő időszakot, amikor kis szerencsével immár MALÉV-pilótaként dolgozhatott tovább. Ezen szintek megkülönböztetése azért lényeges, mivel a képregény jelentős hangsúlyt fektet ezek ábrázolására is, az olvasó folyamatosan szembesül velük, elsősorban az apa-fiú beszélgetés állandó jelenléte révén.

Ez az állandó jelenlét két jellegzetességre is ráirányítja a figyelmet. Egyrészt szinte folyamatosan látjuk az oldalpárokat illetően az apa vagy ritkábban az apa és fia alakját, így maga a beszélgetés állandó jelenléte mindvégig jelzi a történetmesélés szituációját és emellett részben a szubjektivitását is. Másrészt itt azt is megfigyelhetjük, hogy a képregény narratív szerkezete erősen épít az oldalpárokra, ezek egységére, hiszen sok esetben egy-egy eseményt az oldalpárok keretében mesél el, ezen epizódok cselekménye ritkán lép túl ezeken, amit jól szemléltet az egyes bevetések egymásutánisága például a 12. és 29. oldalak között. E kettő viszonylatában – tehát az állandóan megjelenített, mesélő apa figurája és az általa elmesélt történetek – a képregény dokumentarista jellege is újfent előtérbe kerül, mivel az idősebb Szentgyörgyi mintegy legitimálja, hitelesíti a megjelenített harci cselekményeket vagy más történetrészeket. Úgy vélem, ez jól sikerült eljárása az albumnak, hiszen jelzi a dokumentálás forrását, annak módját, miközben folyamatosan értesülünk mindazokról az eseményekről, harci cselekményekről, melyekben az apa részt vett, és melyek miatt kiemelkedő vadászpilóta vált belőle.

Mindemellett érdemes kissé elidőzni ezeknél az oldalaknál, hiszen – mint jeleztem – ezeken keresztül a képregény poétikai eljárását is tetten érhetjük. Látványos, hogy az album felépítését, a történetmesélés menetét az oldalpárok szervezik, vagy gyakran előfordul az is, hogy egy-egy esemény egyetlen oldalon jelenik meg. Ezt segíti az általában az oldalak felső részén, fekete téglalapban fehér szöveggel elhelyezett időmegjelölés, mely az oldalak között néha hónapnyi eltéréseket is lehetővé tesz. Erre példa a 12., illetve 13. oldal: az előbbin egy Harkiv közeli bevetésnek lehetünk tanúi, mely során a magyar vadászgépek 1943 márciusában semlegesítik a légelhárítás ütegeit, míg a következő oldalon feltehetőleg egy honvédségi leszállópályát láthatunk, ahol két katona sétál 1943 júniusának elején, s egyikük, Szentgyörgyi Dezső arról panaszkodik feljebbvalójának, hogy még egyetlen légi győzelmet sem aratott addig. Az előbbi oldal négy, a második három képkockában fejti ki az eseményt, miközben az oldalpár közepén, a hajtásban viszont mindkét oldalra átnyúlóan láthatjuk Szentgyörgyi alakját, aki fiának mesél, s a balra, majd jobbra található szóbuborék mintegy az oldalakon elmesélt cselekményt

is összefoglalja vagy megelőlegezi. Ez hozza létre azt a narratív ritmust, mely az egész képregény elbeszélői nyelvezetét szervezi. Ez a ritmus aztán néhány oldallal később felgyorsul, akadnak olyan oldalak, melyeken nem egy, hanem immár kettő vagy akár három bevetés eredményessége is megjelenik. Egy-egy légi csata jelentőségét vagy éppen nehézségét az is jelzi, hogy ez egy negyed- vagy féloldalnyi helyet kap, vagy akad olyan is, mely az oldalpár egészén válik láthatóvá. Minderről elmondható, hogy végeredményben szükségszerű is, hiszen ezen légi csaták sorjázása mutatja fel a „legeredményesebb” jelző elnyerését, s ezek az oldalak dátumra (néha órára) pontosan dokumentálják az igazolható és megnyert légi párharcokat.

Ezeket az oldalakat olvasva, nézve, érdemes kitérni az általuk ábrázolt jelenetek jellegére. Miközben látványos légi csatáknak lehetünk tanúi, azért lényeges azt is megemlíteni, hogy ezeken a pontokon (sok van ebből a képregényben) az album mintha egy makettkézikönyv funkcióját is betöltené, s nem feltétlenül pozitív értelemben. Nagyon alapos és részletes rajzokat láthatunk a Messerschmitt 109 F-4 vadászgépekről vagy a Magyar Királyi Honvéd Légierő által használt Ju 88 bombázóról, s természetesen további repülőkről – ezek a rajzok repülés, rajban repülés vagy manőverezés közben ábrázolják a gépeket, s számos oldalon csak ezeket láthatjuk, a szóbuborékok a gépekről leadott rádióadást közvetítik. Mindez egyszerre izgalmas és érdekfeszítő, azonban pár oldal után kissé unalmassá válik, hiszen újra csak és ismételten gépeket láthatunk.

Mindezt a háború lezárulta szakítja meg, és ezek után a történetmesélés az 1950-es évekre fókuszál először, amikor is a harcokban aktívan részt vevő Szentgyörgyi Dezsőt letartóztatják és börtönbe kerül, családját pedig kitelepítik. A történet – a harctéri jelenetek némelyikét leszámítva – itt válik igazán izgalmassá, hiszen az ötvenes évek, a kiépülő diktatúra újabb kihívások elé állítja a korábbi vadászpilótát, a rendszer megbünteti azért, amiért katonaként a szovjet hadsereg ellen is harcolt. Mint a teljes oldalt elfoglaló apa-fiú beszélgetésben olvashatjuk, „A történelem sokszor igazságtalan, fiam. Hiába kockáztattuk az életünket az anyaföldért, az új rendszer szemében ellenségek lettünk. / Az amerikai szezontól kezdve már tudtuk, hogy nincs valós esélyünk a győzelemre, mi mégis felszálltunk, bízva abban, hogy megvédhetjük országunkat, családjunkat, barátainkat és honfitársainkat” (33). Az apa mondatai megelőlegezik az ezt követő letartóztatást és megtorlást, s egyúttal egy, a háborús cselekményekkel kapcsolatos visszatérő problémát is felvetnek. A háború utáni pilótaként való alkalmazása során immár az új politikai

rendszerben elhangzik, hogy „Ő itt Szentgyörgyi Dezső, 23 szovjet gépet lőtt le, egy utolsó náci!” (31), s ez az állítás az előbb említett problémát is felveti: vajon a katona, aki parancsot teljesít, és harcol az éppen aktuális ellenség ellen, tekinthető-e bűnösnek, illetve ez miként ítéltető meg. Míg ez a probléma elsősorban az 1950 utáni időszak bemutatása során tematizálódik a képregényben, addig az ezt megelőző időszakot illetően ilyen jellegű kérdés nem kerül elő. Pontosabban az album nem problematizálja azt a helyzetet, hogy a felszálló vadászpilótának lett-e volna bármilyen kétségük afelől, hogy amit és ahogyan cselekszenek, annak mennyi létjogosultsága van. Ez azért problémás, mivel a náci Németország oldalán való harc, vagy akár az 1944 októbere utáni német megszállás ténye nem kerül elő, s amennyiben a képregény a dokumentarizmus igényével és a történelemmesélés szándékával lép fel, ezek a kérdések nem megkerülhetők. Ahogy nem megkerülhető a kommunizmust építő szocializmus diktatúrájában történő leegyszerűsítő magatartásmintákra való rámutatás, úgy a harmincas és negyvenes évek politikai és társadalompolitikai kérdései sem lennének kihagyhatók – legalább reflexió szintjén.

Pozsgay Gyula *Láthatatlan ellenség* című képregényalbuma izgalmas vállalkozás, jól megrajzolt képei érdekesen mutatják be Szentgyörgyi Dezső vadászpilóta légi csatáit, majd későbbi sorsát immár a polgári légi közlekedés kötelékében. A dokumentarista igényvel létrehozott képregény számos tekintetben jól használja a médium kínálta lehetőségeket, s érdekesítő módon tud történetet mesélni, de mindenképpen számolni kell azzal a ténnyel is, hogy bizonyos kérdéseket nem tesz fel, holott azáltal nem problémásabb, inkább árnyaltabb lenne a történelmi kép, ha ezen kérdések súlyosságát és összetettségét jobban prezentálná.